

Шмельова Т.В. Формування естетичного світосприймання майбутніх учителів початкових класів засобами образотворчого мистецтва / Шмельова Т.В. // Науковий Вісник Чернівецького університету, 2011. – Вип. 572. Педагогіка та психологія. – С. 200-205.

УДК 7.03

Т.В. Шмельова,
кандидат педагогічних наук,
доцент кафедри естетики, етики та образотворчого мистецтва
Житомирського державного університету імені Івана Франка

Формування естетичного світосприймання майбутніх учителів початкових класів засобами образотворчого мистецтва

У статті аналізується проблема формування естетичного світосприймання майбутніх учителів у контексті сучасних філософських роздумів та можливості образотворчого мистецтва у вирішенні означеної проблеми. Автором досліджується взаємозв'язок історичної епохи та образотворчого мистецтва в ХХ-ХХІ столітті.

У сучасних умовах інтеграції українського суспільства в європейський освітній простір набуло актуальності питання виходу духовної еліти на „гребінь громадянського і політичного життя” [6], що, в свою чергу, загострило проблему духовного стану студентської молоді, її спроможності до збереження, передачі, продукування культурного, морального, інтелектуального потенціалу суспільства. Проте педагогічна освіта в Україні була здебільшого спрямована на оволодіння знаннями й уміннями з окремих спеціальних дисциплін і не завжди забезпечувала професійну підготовку вчителя до цілісного гуманно-демократичного виховання учнів та творчого самовдосконалення власної особистості. Тому так гостро стоїть сьогодні завдання – підвищення культурного рівня майбутнього педагога.

У „Національній доктрині розвитку освіти” окреслені основні пріоритети становлення гуманітарної сфери протягом наступної чверті століття та визначено освіту стратегічною основою розвитку особистості, суспільства, нації, держави. Важливо, що в цьому документі констатується історичний пріоритет українського народу, його традиції і духовність. Стверджуючи національну ідею освіти, сприяють не тільки розвитку культури українського народу, але й оволодінню цінностями світової культури, загальнолюдськими надбаннями.

Крім того, важливо звернути увагу на те, що сучасна школа поставила перед собою мету „наскрізної е с т е т и з а ц і ї життєдіяльності навчального закладу загалом” [3]. На нашу думку, одним із напрямків досягнення цієї мети є формування в особистості естетичного світосприймання.

Представниками Київської філософської школи (Є. Бистрицьким, В. Івановим, В. Табачковським, В. Шинкаруком) естетичне світосприймання розглядалося в контексті світогляду особистості. Науковці визначали світогляд як форму суспільної свідомості та самосвідомості людини, через яку суб'єкт світогляду сприймає, осмислює й оцінює навколишню дійсність, як світ свого буття й діяльності. До світогляду входять уявлення про світ і саму людину, про сенс людського буття, а також відповідно естетичне світосприймання та світовідчуття [3].

Метою цієї статті вважаємо визначення актуальності проблеми формування естетичного світосприймання майбутнього вчителя та доведення оптимальності впливу образотворчого мистецтва на естетичний розвиток особистості.

Доцільно стверджувати, що сприймання творів образотворчого мистецтва, становить головний, базовий елемент у формуванні естетичного світосприймання особистості. Проте необхідно враховувати, що кожна цивілізацію, соціальну систему характеризує свій особливий засіб сприймання світу. Отже, розглянемо домінуючі, які характерні естетичному світосприйманню культурної доби ХХ-ХХІ ст. в контексті взаємозв'язку філософії та мистецтва. По-перше, з огляду на те, що філософія є загальною методологічною основою систематизації усіх елементів людського світогляду й естетичного світосприймання, як його органічної частини, то поняття „світосприймання” (стрижень поняття „естетичне світосприймання”) по своїй суті є філософське; по-друге – філософія закладає підґрунття для всіх категорій естетики й надає можливість не тільки оцінити ідею художнього твору, але й зробити аналіз усіх його художніх якостей.

Як справедливо зауважує сучасний російський філософ А. Зись, філософія та мистецтво виступають не як два різних духовних світа, бо „в самій філософії є певний внутрішній „художній” початок”, так само як і „мистецтву органічно властивий філософський зміст” [2, с. 14].”

Проте чи можна стверджувати, що образотворче мистецтво відіграє вирішальну роль у формуванні естетичного світогляду особистості, якщо в сучасному світі ставлення до мистецтва неоднозначне? Так, на думку багатьох філософів ХХ–ХХІ ст. (Ортегі-і-Гассета, А. Лосева, Ю. Лотмана, Т. Сідоріної) в сучасному світі культура й мистецтво приречені на зникнення, в силу того, що людство не відповідає канонам класичної культури, не потребує її, а сама культура не здатна повернути собі минулу велич. Стверджуючи, що культурний тип, це єдине ціле А. Лосев наголошує – філософія, економіка, мистецтво в суспільстві поєднані в єдине ціле. Та мистецтво занадто „диференційоване і занадто ізольована суб'єктивна сфера. Мистецтво припускає самостійну та ізольовано розвинену стихію почуття. Це відчуття повинне бути *безкорисливе*, тобто, воно не може бути направлене на володіння речами, а тільки на їх зображення і споглядання”. Мистецтво культивує суб'єкта і по своїй суті є аристократичним...” [5, с. 118], що прозводить до конфлікту особистості й суспільства в сучасному світі.

На думку Т. Сідоріної сучасна культура Західної Європи спливає в минуле. Всі сфери людського буття потребують перебудови та оновлення [9, с. 447]. Старі форми, що перебувають у кризі вмирають, а нові – народжуються. Ці процеси, у будь-якій сфері, відбуваються завжди з мукою, тому людство в ХХІ ст. приречене на „кризисну муку”. Розвиток нових „цивілізаційних тенденцій” породжує нові проблеми – проблеми світового масштабу. Для їх вирішення необхідний новий культурний простір, нова філософія. Проте Т. Сідоріна ставиться до цих проблем оптимістично, проводячи паралель з епохою „занепаду античності” і зародження християнства.

У мистецтві неможливо недооцінити вплив минулого на майбутнє, вважав Х. Ортега-і-Гассет, і тому на сприйняття справжнього художника завжди впливає мистецтво, яке вже існує, тобто художня традиція завжди виступає посередником між світом і художником. Художник ніколи не залишається зі світом наодинці. А художник нового, сучасного стилю в мистецтві заперечує традиційні стилі. „Під маскою любові до чистого мистецтва ховається пересиченість мистецтвом, ненависть до мистецтва” – зробив безжалюсний висновок Ортега-і-Гассет [7, с. 251]. Такий художник замість того, що б наблизитися до реальності іде проти неї. Він ставить за мету „зухвало деформувати реальність, розбити її людський аспект, дегуманізувати її”. Філософ заперечно ставиться до існування чистого мистецтва, саме тому, що людський зміст такого мистецтва майже непомітний. Отже, таке мистецтво можуть сприймати тільки ті, хто володіють хистом художнього сприйняття. Але це буде мистецтво для художників, а не для мас; це буде „мистецтво касты, а не демоса”. І тому нам імпонує гасло Ортегі-і-Гассета: „Якщо нове мистецтво зрозуміло не всім, це значить, що його засоби не є загальнолюдськими”. Отже, наголошував філософ, сучасне мистецтво поступово втрачає свій важливий людський зміст [7, с. 254].

Цікаву точку зору висловлює сучасний український філософ В. Личковах, який просліджує зв'язок нефігуративного мистецтва ХХ ст. з естетичними ідеями Канта. За Кантом, простір і час – дві „чисті” форми чуттєвості та апріорного споглядання. Простором Кант називає „чисте споглядання”, чуттєву форму сприйняття предметів поза ними. Саме ці ідеї „матеріалізувалися” в практиці нефігуративного мистецтва, наприклад, у роботах К. Малевича. А естетичний суб'єкт сприйняття, наприклад, творчості кубізму, накладає на світ свої власні чуттєві форми, виміри та перспективу, створює нові пластичні простори та об'єми [4, с. 142].

Своєю теорією Личковах надає філософське підґрунтя сучасному нефігуративному мистецтву, робить його більш шляхетним та навіть „живим”. Хоча, на нашу думку сприймання сучасних напрямів в образотворчому мистецтві залишається неоднозначним і дискусійним. Наприклад, з огляду на тему нашого дослідження, не сприймають таке мистецтво молодші школярі (99%), або ставляться до нього з посмішкою (67%).

Проте необхідно розглянути іншу точку зору на культуру в цілому і мистецтво зокрема. Так В. Біблер оптимістично стверджував: „...соціальні, духовні та історичні потрясіння кінця ХХ ст. можна зрозуміти як зміщення епіцентру всього людського буття – до полюсу культури” [1, с. 3]. Феноменом культури ХХ ст., називав Біблер, зрушення культури в центр людського буття, пронизування нею всіх визначних подій життя і свідомості людей нашого століття. Науковець започаткував поняття „діалогу культур”, стверджуючи, що цивілізації існують тільки в діалозі культур, у точці часу їх взаємопородження. Європейська культура зосереджується, як якась „багатомісна множина” різних форм розуміння. „Європейський розум є діалог (спілкування) „розуму ейдетичного” (античність), – „розуму причащаючого” (середні віка), – „розуму пізнаючого” (Новий час) і – виникаючого у ХХ столітті особливого строю розуміння – розуму, який намагається зрозуміти культуру (в її загальних онтологічних пропонуваннях)”. Отже, культура як діалог логік, як діалог культур виступає як сенс людського буття. Формою діалогічного (осмисленого) буття людини є твір мистецтва, – робить важливіший висновок автор. „У творі моє „я” існує відокремлено від мене, повністю здійснюється тільки в погляді, у вухах, у свідомості, в мисленні, „у насущному бутті”. „Діалогічність мого „я” і мого – в культурі породженого – іншого „я” – це і є свідомо (та, що має сенс) форма мого буття. Буття в культурі. Буття в творі”. Саме художник винаходить нову естетичну дійсність [1, с. 43].

Таким чином, ми вважаємо, що творам образотворчого мистецтва відводиться важливе значення у формуванні естетичного світосприймання особистості. В свою чергу, ключовим моментом формування естетичного світосприймання майбутнього вчителя ми вважаємо теорію діалогового спілкування, як одну з найпоширеніших у наш час серед філософських теорій.

Організація навчання у ВНЗ на основі діалогу, на нашу думку, є вирішальною умовою успішного здійснення спільної творчості викладача й студента, яка стає характерною ознакою нового педагогічного мислення. У сучасній формі діалогового спілкування зіштовхуються два типи мислення, дві різні логіки, таким чином, що вони не доходять до єдиної істини, проблема їх взаємовідношень не вирішується до кінця. Ця проблема і є найважливішим фактором, який розвиває процес пізнання світу.

Цікавою, на нашу думку, є ідея щодо організації мистецького спілкування студентів: використання можливостей переносу способів взаємодії з художніми образами в галузь міжособистісного діалогу. Важливою рисою педагогічної майстерності є культура спілкування, виховання особистості дитини особистістю вчителя. А необхідні для цього особистісні якості, такі як чуйність, відвертість, вміння радіти життю і спілкуванню з дітьми, розвиваються під впливом мистецтва, що за своєю природою є діалогом, який ведуть не тільки реальні суб'єкти, а й художні образи.

Ми поділяємо точку зору вченого Лотмана, який вважає мистецтво засобом естетизації поведінки. При сприйманні твору образотворчого мистецтва відбувається взаємозв'язок у вигляді дії: від суб'єкта до твору мистецтва і, навпаки, від твору мистецтва до суб'єкта. Для того, щоб мистецькі твори включилися у діалог, „заговорили”, необхідно в культурологічній підготовці майбутніх учителів приділити увагу формуванню естетичного сприймання, тобто навчити студентів правильно сприймати твір мистецтва, і донести це вміння до дітей [3, с. 18]. На жаль, у педагогічній практиці майже не реалізуються можливості впливу мистецьких творів на особистість, на всі сфери її життєдіяльності, тобто майбутній вчитель часто виявляється не готовим до організації ціннісно-змістовної суб'єкт-об'єктної взаємодії дитини зі світом мистецтва.

Одним із напрямків розв'язання цієї проблеми вбачає О. Рудницька у визначенні інтегральних особистісних якостей – „комунікативності, емпатії, креативності, рефлексії, які структуруються у сфері загальної культури, несуть у собі просвітницько-педагогічну професійну спрямованість і виступають ознаками художнього сприйняття” [8, с. 42].

Використана література

1. Библер В. С. От наукоучения – к логике культуры. – М.: Из-во „Политической литературы”, 1991. – 760 с.
2. Зись А. Я. Философское мышление и художественное творчество. – М.: Искусство, 1987. – 255 с.
3. Кондратенко Г. П. Формування у підлітків естетичного світосприймання навколишнього середовища у процесі вивчення природничих дисциплін: Автореф. дис. ...канд. пед. наук: 13.00.07. – К., 2005. – 20 с.
4. Личковах В. Естетичні ідеї Канта в проекції на мистецтво авангарду. //Філософська думка. – 2004. – № 5– 160 с.
5. Лосев А. Ф. Дополнение к „Диалектике мифа” (новые фрагменты). //Вопросы философии. – 2004. –№ 8. – С. 192.
6. Масол Л. Концепція художньо-естетичного виховання учнів у загальноосвітніх закладах України // Шкільний світ. – 2002. – № 9. – С. 9.
7. Ортега-и-Гассет Хосе. Эстетика. Философия культуры /Вст. ст. Г. М. Фридлендера; Сост. В. Е. Багно. – М.: Искусство, 1991. – 588 с.
8. Рудницька О. П. Основи викладання мистецьких дисциплін. – К., 1998. – 251 с.
9. Сидорина Т. Ю. Философия кризиса: Учебн. пособие. – М.: Флинта-Наука, 2003. – 456 с.

Shmelyova T. V. The influence of art on the formulating aesthetic world outlook of future teachers.

The problem of art influence on the formulating aesthetic world outlook of the future teachers in the context of modern philosophical thinking is analyzed. On intercommunication of the historical epoch and art of XX-XXI centuries is discovered by the author.